

## ПРАГМАТИЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТЕКСТІВ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

*О.М. Медвідь, І.Г.Ізмайлова*

*Дана стаття вивчає різні підходи до тлумачення політичного дискурсу та визначає особливості дискурс-аналізу з метою адекватної інтерпретації текстів політичного дискурсу. Політичний дискурс є об'єктом міждисциплінарних досліджень, але теорія мовленнєвих актів та прагматичних досліджень дозволяють реалізувати основну функцію політичного дискурсу при перекладі – функцію переконання.*

У наш час зростання наукових знань викликає розширення кордонів окремих наук. Вивченням політичного дискурсу, наприклад, займаються політологи, психологи, філософи, соціологи, економісти, спеціалісти з теорії комунікації та лінгвісти. Тим самим визнається факт, що політичний дискурс є об'єктом міждисциплінарних досліджень. Зацікавленість у вивченні політичного дискурсу (ПД) призвела у свою чергу до виникнення в мовознавстві парадигми *політична лінгвістика*. Згідно з точкою зору Баранова О.М. інтерес до аналізу політичних текстів обумовлений кількома факторами:

- по-перше, внутрішніми проблемами лінгвістичної теорії;
- по-друге, цей аналіз потрібен для суто практичних цілей:
- для вивчення політичного мислення суспільства і моніторингу різноманітних тенденцій у сфері громадської свідомості ;
- спроби звільнити політичну комунікацію від маніпуляції громадською свідомістю [1].

Політичний дискурс розглядається лінгвістами як об'єкт лінгвокультурологічного вивчення [2], як «вторинна мовна підсистема, з функціями, тезаурусом та комунікативним впливом» [3,13].

За думкою багатьох лінгвістів переконуюча функція є основною функцією політичного дискурсу: «всякий текст оказывает воздействие на сознание адресата с семиотической точки зрения» [4,21].

*Політичний дискурс* може бути визначений як сукупність усіх мовленнєвих актів у політичних дискусіях, а також правил публічної політики, які оформилися згідно існуючих традицій та отримали перевірку досвідом. Політичний дискурс реалізується в усній та писемній формах. До політичного дискурсу можна віднести публічні виступи політиків, заяви політиків, політичних оглядачів та коментаторів, публікації у ЗМІ, матеріали спеціалізованих видань, що мають справу з різними аспектами політики. Політичний дискурс - це дискурс політиків. Він формується в контексті функціонування політичних інститутів (засідання уряду, сесія парламенту, з'їзд партії тощо) і є політичним, якщо супроводжує політичний акт у відповідній інституційній атмосфері.

Підміна публічної сфери інституційно організованою дією на основі різних типів примусу знаходить своє відображення на різних рівнях. Проте неможливість тотального контролю, що ним характеризувався старий режим, дає можливість стихійного утворення дискурсивних практик кримінального характеру: «домовляються» зовсім на інших засадах, коли дискурс формується на конвенційних засадах кримінального світу та традиційних, доцивілізованих суспільств[5].

З цього погляду відбувається і самоструктурація дискурсивних практик, що представлені засобами масової комунікації. Традиційно засоби масової комунікації (газети, радіо, телебачення) у демократичному суспільстві являють собою корелят громадянського суспільства. Масова інформація легко ідентифікується з тими чи іншими його секторами. Натомість у випадку з посткомуністичними країнами ми маємо справу із своєрідною герметичною конвенційністю, яка відбиває особливі зони

«непрозорості», що утворилися у суспільстві. Саме тому мова газет, стереотипи та кліше, що стали ходовими у так званий перехідний період, являють собою найбільш виразні артикуляції неструктурованого (негромадянського) посткомуністичного суспільства з його дивними агломераціями. Привертає до себе увагу стихія латентної агресії та захоплення метафорами у політичних текстах. Агресія вказує саме на пріоритет примусу та залякування, цієї спадщини тоталітарної держави, тим часом як метафоризм вказує на безвідповідальність та «недискурсивність» громадянського діалогу. Метафора зачіпає механізми підсвідомого, що діє в екстралінгвістичному просторі та викликає афекти, які підмінюють собою нормальну дискурсивну практику[1].

Парадоксальним чином преса, засоби масової інформації, що утворюють ніби інфраструктуру публічної сфери і, отже, поле дискурсивних практик, перетворюються у свою протилежність. Замість профілактики конфліктів шляхом розміщення людей у полі тотальної прозорості за допомогою суспільної думки та міркування вони примножують та консервують невиразне, палеосимволічне мовлення поряд із множенням всіляких стереотипів та вузькопартійних жаргонів. Тут фактично реалізується маніпулятивна природа публічного слова, що є характерною для тоталітарних режимів. Адже типи раціональності, що панували в СРСР, та система ціннісних орієнтацій, що формувалися за старого режиму, перевели дискурс у стан «клінічного» монолізму[6]. Політичні рішення та економічні дії перетворювалися у засоби пропаганди. У посткомуністичну добу виникає феномен симуляції демократичного керівництва: не маючи прямого відношення до важелів влади, індивід разом з тим несе повну відповідальність за ефективність функціонування держави. Повсюдною стає практика «подвійної моралі» – цієї характерної особливості радянської свідомості та комплексу «внутрішньої цензури» як її складового елемента. Замінюються лише тотеми і табу.

Таким чином, важко говорити про політичний дискурс як такий, коли йдеться про так званий перехідний період. Шлях до дискурсивної демократії як джерела легітимності інститутів сучасного цивілізованого суспільства ускладнюється ще й тим, що соціальний діалог у посткомуністичних країнах значною мірою спотворений традиціями тоталітарної форми мовлення (*newspeak*). Власне, мається на увазі поширений тип мовленнєвої поведінки, коли смислові артикуляції підміняють суспільний діалог своєрідними агрегатами примусу, особливими умовностями. Саме тому погляд на дискурс як на медіум, за допомогою якого сполучаються індивідуальне та колективне раціо, «не працює» в умовах, що склалися після краху комуністичної ідеології. Інтереси, потреби та мрії посткомуністичної людини практично не піддаються розумінню і виразному тлумаченню у процесі дискурсивних практик. Їх смислонаповнення здійснюється у площині неполітичної реальності[4].

Оновлення політичного дискурсу відбулося головним чином внаслідок «перебудовного просвітництва», а не внаслідок органічного розвитку інститутів громадянського суспільства, а отже, і мови. Це є безпосереднім наслідком репресивно-маніпулятивного характеру всієї системи включення людини у соціальне життя, тривалого перебування її у пропагандистському просторі, пронизаному імпульсом примусу. Розпад цього простору створює цілу низку суперечностей на рівні політичного діалогу[5]. У наш час спостерігається масове втягнення у стихію політичної риторики людей, які за родом своїх занять, життєвим досвідом і передовсім через економічну несвободу нездатні до адекватного вживання спеціальної, економічної, політичної та філософської термінології. У певному сенсі такий вибух мовленнєвої активності є продуктом ідеології рівності та надто довго прищеплюваних у суспільстві ілюзій класової, а відтак субстанціональної переваги у людей фізичної праці; це є також продукт лікнепу (ліквідації неписьменності) у найширшому сенсі.

Сучасне політичне життя в Україні актуалізувало значення політичного слова. Це істотно змінює систему вимог до політика, до кожного члена суспільства та ситуації загалом. Політик мусить вміти зрозуміло висловлювати свою думку, а також політичну волю спільноти, лідером якої він виступає. Незрозумілий політик не має жодних шансів. Це стає нормою у ситуації політичного дискурсу, яка вимагає відкритості — завдяки слову — раніше прихованих для думки сфер. Оскільки примусове обмеження обрїю мислення мало ідеологічні підстави, то гласність призвела до політизації всього життя. Слово стало тим променем світла, яке відкриває нам затемнені сторони нашого буття. У цьому полягає просвітницька роль політичного дискурсу. Ще великий просвітник Кант визначав громадянське суспільство як стан «резонуючої публічності».

Така роль слова в політиці стала історичною очевидністю. Але слово не можна звести лише до засобу, яким слід навчитися добре володіти, бо саме політичний дискурс визначає не тільки межі політичного мислення, а й реальність політичної дії. Глибинне значення політичного дискурсу розкривається відтоді, коли стає зрозумілим, що слово несе не просто суму фактів та доведення позицій, адже у мовному дискурсі зустрічаються різні людські воління, бажання, устремління, тобто зустрічаються різні «факти» життя, різнонаправлені практичні спрямування, йде зіставлення різних форм людського буття. Усе те, що ми сприймаємо за факти, вже є нашим витлумаченням докїлля. Наша мова, надто ж політична, завжди включає інтерпретацію світу та приховані (а також і явні) оцінки реальних та можливих політичних явищ [6]. Політичні ідеї та владні відносини фіксуються в мові. Тому політичний дискурс задає можливі форми політичної практики. Мова визначає претензії політиків і водночас окреслює обрїї того воління, що вони репрезентують через власну участь у дискурсі.

Застосування політичної мови поширилося в публічній сфері завдяки впливовій ролі мас-медіа, розвитку комунікативних технологій, поширенню процесу глобалізації та процесу комерціалізації політичної комунікації. Тлумачення мови як дискурсу базується на ставленні до нього як до форми соціальної дії, яка має підґрунтя в соціальних умовах її реалізації.

У дослідженні політичного дискурсу значна увага приділяється описовому методу дослідження, у рамках якого найбільш яскраво і вичерпно надано риторичний підхід до вивчення політичного дискурсу. Враховується, перш за все, те, що основною функцією політичного дискурсу є функція впливу за допомогою мовлення, а лінгвістів цікавить те, які мовні та мовленнєві засоби використовуються для нав'язування політичних уявлень.

Так, здійснюючи лінгвістичні дослідження виступів лідерів в межах лінгвопрагматики, вчені описують мовленнєву поведінку політика, вивчають риторичні стратегії, реконструюють його мовну особистість. Якщо звернутися до Почепцова Г.Г., ми знайдемо результати таких досліджень: «В результате сопоставления выступлений Кеннеди и Хрущева накануне Карибского кризиса получила подтверждение “зеркальная гипотеза”, по которой восприятие Америки и восприятие Советского Союза искажались однотипно» [6,42].

Лінгвопрагматика є об'єктом дослідження багатьох науковців, і тому має значний спектр тем і проблем. Але ж єдиним для всіх є той факт, що прагматичні інтерпретації зумовлюються прагматичним контекстом, тобто сукупністю когнітивних і соціальних факторів, релевантних для використання даного висловлювання як успішного мовленнєвого акту. До емпіричних завдань загальної теорії прагматики належить розробка когнітивної моделі створення, розуміння і запам'ятовування мовленнєвого акту, а також моделі комунікативної взаємодії та використання мови в конкретних соціально-культурних ситуаціях.

Сфера дослідження семантики – буквально значення, тобто засоби смислової інтерпретації окремих пропозицій (речень, смислових фрагментів) вивчаються в

нейтральному контексті, в той час як прагматика займається інтерпретацією пропозицій висловлювання в широкому (збагаченому) контексті. Таким чином, перекладаючи, треба брати до уваги широкий текст:

- попередній текст,
- переконання й очікування комунікантів,
- їх стосунки і взаємні обов'язки;
- поєднання теоретичних знань (як загальних, так і конвенціональних) для успішного виконання комунікативного вторинного процесу – перекладу, з науковим підходом, уникаючи комунікативних девіацій в інтерлокуції комунікантів.

Під час усвідомлювання дискурсу інтерпретатор /перекладач компонує пропозиції в загальне значення, встановлює зв'язки в межах тексту, включає нову інформацію до теми дискурсу. Як результат - ліквідується референтна неоднозначність, визначається комунікативна мета, виконується успішна комунікація.

Слова, конструкції, думки є опорними елементами, на які слід спиратися під час використання інструментів інтерпретації. Знання про властивості мовлення на базі мов перекладу -вихідної мови і мови перекладу- є недостатніми в процесі перекладу. Перекладач має знати також:

- локальні і контекст-ситуації;
- імплікації тексту;
- глобальні конвенції, правила спілкування й інформацію, яка виходить за межі слова та спілкування;
- стратегії (мета і засоби інтерпретації);
- інтенціональність – наміри, які регулюють хід інтерпретації.

Прагматичний аспект наявний у всіх стилях і в усіх жанрах. Але у текстах ПД він відрізняється кількісним і якісним характером. Кількісність характеризується інтенсивністю впливу, а якісний аспект вирізняється змістом прагматики і засобами її реалізації у процесі комунікації. Прагматика на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки є міждисциплінарною проблемною галуззю, і крос-дисциплінарна стратегія дозволяє розширювати межі дослідження, адаптувати методи з метою подолання академічної роз'єднаності. За допомогою дискурсних досліджень об'єднуються багаточисельні теорії і практики актуалізованого тексту. В академічних контекстах аналіз політичного дискурсу (ПД-аналіз) не є відокремленою дисципліною, а точніше функціонує як міждисциплінарний методологічний напрям, що інтегрує теорії і практики аналізу політичних текстів.

Теорія мовленнєвих актів [7;8] суттєво вплинула на становлення і розвиток дискурсного аналізу. Однак у термінах політичного дискурсу ми орієнтуємося не тільки на первинні варіанти досліджень дискурсу (які співпадають із граматичним, лінгвістичним та семантичним дискурсами). Поняття мовленнєвих актів використовується в широкому комунікативно-прагматичному контексті, з урахуванням багаторівневих функціональних вимірів дискурс-аналізу, надає особливе значення дослідженню контекстуальних моделей у термінах когнітивної науки. В контексті політичного дискурсу «акт», «дія» (мовленнева, дискурсивна, комунікативна) та «взаємодія» (інтерація) стають центральними поняттями. Одним з основних методологічних орієнтирів політичного дискурс-аналізу є релевантність дій до політичної сфери. В цьому і полягає сутність інтерпретації. Політичний дискурс – це продукт ментальних процесів, як індивідуальних так і колективних [9]. Кожна ментальна модель унікальна. Але гендер, вік, ролі належать до груп і виявляються релевантними дискурсу тільки в тому випадку, коли комуніканти звертають на них увагу.

Спираючись на наукові тенденції Дж.Серля [8] серед інших схем класифікації мовленнєвих актів найбільш релевантними ПД визначають репрезентативи (відображають стан справ у дискурсі), директиви, комісиви, експресиви, декларації.

Теорія мовленнєвих актів суттєво вплинула на становлення і розвиток дискурсного аналізу. Однак у термінах політичного дискурсу ми орієнтуємося на первинні варіанти дослідження дискурсу, а по суті на граматику тексту, лінгвістику тексту, семантику дискурсу й інше.

Повністю поняття МА використовується у широкому комунікативно-прагматичному контексті у його відношенні до динамічного, соціально-орієнтованого дискурс-аналізу. Таким чином, аналіз дискурсу ми проводимо через інтегрований соціальний підхід, реалізуємо комплексний аналітичний підхід, використовуючи структурний рівень у широкому соціальному і культурному контексті.

Слід відзначити, що під час аналізу реальної мови інструментарій теорії мовленнєвих актів не доповнюється іншими дослідницькими засобами, і взагалі, використовується рідко. Це зумовлюється тим, що теорія Остіна й Серля з самого початку не претендувала на створення концептуального апарату прагматики, і тому виявляє слабкі позиції. В літературі за темою відмічені наступні труднощі [1-4]:

- складність сегментації мовного потоку на одиницю мовного потоку;
- множинність функцій одного висловлювання;
- неповнота таксономії мовленнєвого акту;
- невичерпаність визначень спрямованого мовленнєвого акту в термінах намірів саме того, хто говорить;
- обмеженість трактування контексту в межах теорії.

Політичний дискурс-аналіз являє собою складну систему роботи з текстом, яка дозволяє оперувати дискурсом на різних рівнях. У широкому контексті найбільший інтерес викликає система аналізу риторичних ходів, стратегії позитивної самопрезентації та негативного репрезентування опонента. Так, особливо чітко ці стратегії можна розглянути на матеріалі передвиборчих кампаній президентів країн.

Не викликає сумніву а ргіогі той факт, що використання подібного інструментарію під час здійснення прагматичних інтерпретацій політичного дискурсу непрофесійним перекладачем більш ніж приблизне і потребує значної адаптації згідно з дослідницькими цілями і задачам. У свою чергу перекладацький аналіз в широкому значенні здатний збагатити інструментарій професійного перекладача за умови широкого використання ним теоретичних напрямів різноманітних релевантних наук, і в першу чергу – теорії мовленнєвих актів, тому що за даною теорією мова розглядається не як сукупність універсальних або перевизначених змістів, а як сфера дій, взаємодій і взаємного впливу, яка дозволяє прагматично інтерпретувати окремі висловлювання і тексти, промови в цілому.

## SUMMARY

*The article deals with the main approaches to the political discourse in order to obtain adequate translation of it. The metacommunicative function of the political discourse is analysed from the point of cross-disciplined consideration. Strategies of pragmatic interpretation are used instead of traditional structural model for understanding of the text.*

*Key words: pragmatic interpretation, political discourse, speech acts theory, cross-disciplined studies*

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Баранов А. Н. Политическая метафорика публицистического текста: Возможности лингвистического мониторинга // Язык массовой информации как объект междисциплинарного исследования. - М., 2001.
- 2 Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. - Москва; Волгоград, 2000.
- 3 Воробьева О. И. Политическая лексика. Ее функции в современной устной и письменной речи. - Архангельск, 2000.

- 4 Паршин П. Б. Понятие идиополитического дискурса и методологические основания политической лингвистики // [www/elections/ru/biblio/parshin/htm/](http://www/elections/ru/biblio/parshin/htm/) Архив 23 марта 1999.
- 5 Политическая наука: Сб. науч. тр. / РАН. ИНИОН, Ин-т сравн. политологии, Рос. ассоц. полит. науки; Отв. ред. и сост. В.И.Герасимов, М.В.Ильин. - М., 2002. - № 3: Политический дискурс: История и современные исследования. - С. 7-86.
- 6 Почепцов Г. Г. Информационные войны. - М., 2000.
- 7 Остин Дж. Избранное / Пер. с англ. Л.Б. Макеевой, В.П. Руднева. - М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999.
- 8 Серль Дж. Что такое речевой акт? // Зарубежная лингвистика. II: Пер. с англ. / Общ. ред. В.А. Звегинцева, Б.А. Успенского, Б.Ю. Городецкого. - М.: Издательская группа "Прогресс", 1999.
- 9 Van Dijk T.A. Text and Context of Parliamentary Debates. In: Bayley, P. (ed.), Cross-Cultural Perspectives on Parliamentary Discourse. - Amsterdam: Benjamins, 2004.

*Надійшла до редакції 18 грудня 2007 р.*